

= กว ๖๓ =

ใบเสนองาน

สำนักงานรัฐมนตรี กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

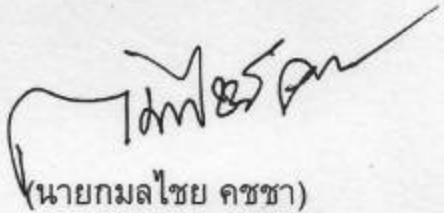
เรื่อง แนวทางปฏิบัติการนำสัตว์ป่าคืนสู่ธรรมชาติ

ที่	เรียน	จาก	วันที่
1.	รมว.ทส.	กมลไชย คชชา	26 มิ.ย.2550
2.			
/	เพื่อโปรดทราบ		เพื่อโปรดดำเนินการต่อไป
	เพื่อโปรดพิจารณา/ให้ความเห็น/ลงนาม		อื่น ๆ.....

ตามที่ รมว.ทส.ได้โปรดมีบัญชาให้กระผมร่างเสนอแนวทางที่เป็นหลักเกณฑ์มาตรฐาน (criteria) การนำสัตว์ป่าคืนสู่ธรรมชาติ รวมทั้งบัญชาให้กระผมประสานงานกับ ดร.มัทนา ศรีกระจ่าง กรณีการการปล่อยช้างคืนสู่ธรรมชาตินั้น กระผมได้ดำเนินการแล้ว จึงขอส่งเอกสาร 2 ชุด คือ

1. หลักการและวิธีการนำสัตว์ป่าคืนสู่ธรรมชาติ (Re-habilitation)
2. บทเรียนจากโครงการปล่อยช้างคืนสู่ธรรมชาติที่ผ่านมา

จึงเรียนเพื่อโปรดทราบ

(นายกมลไชย คชชา)
 เจ้าหน้าที่บริหารงานป่าไม้ 7
 คณะทำงาน รมว.ทส.

--	--

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร (Executive Summary)

เหตุผลการนำสัตว์ป่าคืนสู่ธรรมชาติ ประชากรสัตว์ป่าในพื้นที่ป่าลดลงหรือหมดไปจากธรรมชาติ

เมื่อปล่อยสัตว์ป่าแล้วสิ่งสำคัญคือ สัตว์ป่าที่นำคืนสู่ธรรมชาติต้องรู้จักหาอาหารและหลบหลีกศัตรู ภัยอันตรายต่างๆ สามารถอยู่รอดในธรรมชาติได้

จะปล่อยสัตว์ป่าหลังจาก

- ทราบสาเหตุที่ทำให้จำนวนและชนิดของสัตว์ป่าลดลง และก่อนที่จะเริ่มโครงการฯ ปัญหาต่างๆ ได้ถูกแก้ไขแล้ว
- ได้สำรวจพื้นที่รองรับแล้วว่ามีความอุดมสมบูรณ์และมีขนาดใหญ่พอ รวมทั้งสำรวจชนิดและจำนวนของสัตว์ป่าที่อาศัยอยู่เดิมแล้วว่าเมื่อนำสัตว์ป่าเพิ่มขึ้นจะไม่เกินความสามารถของพื้นที่ที่จะรองรับได้
- ต้องรู้พฤติกรรมทางสังคมและการดำรงชีวิตของสัตว์ป่าทั้งที่จะนำไปปล่อย รวมทั้งที่มีอยู่เดิมในพื้นที่
- ต้องมั่นใจว่าสัตว์ป่านั้นรู้จักวิธีหาอาหาร รู้จักชนิดอาหารที่กินได้ รู้จักวิธีหลบหลีกหลีกเลี้ยงศัตรู
- สัตว์ป่าที่ได้จากการเพาะพันธุ์ต้องผ่านการฝึกการดำรงชีวิตในธรรมชาติ รวมทั้งตรวจกักโรคและติดเครื่องหมายก่อนปล่อยทุกครั้ง
- มีการวางแผนงาน โครงการที่รัดกุมและปฏิบัติได้ (realistic) กำหนดวัตถุประสงค์ให้ชัดเจน โดยต้องสนับสนุนงบประมาณ กำลังคน และอุปกรณ์เครื่องมือต่างๆ อย่างเพียงพอ
- มีการติดตามประเมินผลอย่างใกล้ชิดตลอดระยะเวลาโครงการในทุกๆ ด้าน

วิธีการนำสัตว์ป่าคืนสู่ธรรมชาติ

- เตรียมพื้นที่รองรับสัตว์ป่าให้เรียบร้อย เช่น แก้ไขปัญหาที่เกิดกับสัตว์ป่าในพื้นที่แล้วสำรวจอาณาบริเวณที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า มีที่หลบภัย แหล่งน้ำแหล่งอาหารมีความอุดมสมบูรณ์ทราบชนิดและจำนวนของสัตว์ป่าที่อยู่ในพื้นที่เดิม ฯลฯ
- สัตว์ป่าที่จะปล่อยมีสุขภาพดี สามารถขยายพันธุ์ในธรรมชาติได้
- ชนิดและจำนวนของสัตว์ป่าต้องเหมาะสมตามวัตถุประสงค์โครงการฯ
- วางแผนการเคลื่อนย้ายสัตว์ป่าโดยใช้ผู้เชี่ยวชาญโดยเฉพาะ
- นำสัตว์ป่าที่จะปล่อยตามวัตถุประสงค์ของโครงการฯ ไปฝึกการดำรงชีวิตตามธรรมชาติในพื้นที่เตรียมการปล่อย เพื่อทำให้เกิดความคุ้นเคย

- ตรวจโรคทั้งสัตว์ที่จะนำคินสู่ป่าและสัตว์ป่าในพื้นที่ รวมทั้งศึกษาปัจจัยความเสี่ยงต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้
- เลือกวิธีการปล่อยไม่ให้เกิดอันตรายต่อสัตว์ป่า และกำหนดการปล่อยในช่วงเวลา และฤดูกาลที่เหมาะสม
- สัตว์ป่าที่ปล่อยไปนั้นต้องไม่เป็นอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน
- มีการประชาสัมพันธ์โครงการฯ ต่อสาธารณะ

การติดตามประเมินผลโครงการฯ

- ศึกษาการกระจายและการใช้พื้นที่ของสัตว์ป่าหลังปล่อยคินสู่ป่า
  - ศึกษาการรวมกลุ่มและโครงสร้างทางสังคม
  - ติดตามสังเกตสัตว์ป่าว่าดำรงชีวิตอยู่ตามธรรมชาติอย่างไรหรือไม่
  - ติดตามการเพิ่มหรือลดลงของประชากร รวมทั้งต้องทราบสาเหตุการลดลงของประชากรด้วย
  - ติดตามความเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของสัตว์ป่าที่ปล่อยไปว่า เปลี่ยนพฤติกรรมเป็นสัตว์ป่าหรือไม่ อย่างไร
  - สรุปผลและเสนอแนะแนวทางไว้เป็นบรรทัดฐานต่อไป
-

หลักการและวิธีการนำสัตว์ป่าคืนสู่ธรรมชาติ (Re-habilitation)

โดย ดร. กมลไชย คชชา (26 มิถุนายน พ.ศ. 2550)

การนำสัตว์ป่าคืนสู่ธรรมชาติ (Re-habilitation) เป็นการดำเนินงานที่ต้องใช้การพิจารณาอย่างรอบคอบเป็นอย่างยิ่ง เหตุผลสำคัญที่ต้องมีการดำเนินการเนื่องจากชนิดและจำนวนของประชากรสัตว์ป่าในพื้นที่นั้นๆ ลดลงหรือสูญพันธุ์จากธรรมชาติ วัตถุประสงค์หลักเพื่อฟื้นฟูหรือจัดตั้งกลุ่มประชากรสัตว์ป่าในธรรมชาติขึ้นมาใหม่ เป้าหมายสูงสุดของการนำสัตว์ป่าคืนสู่ธรรมชาติคือ การคงไว้ซึ่งระบบนิเวศธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และคงไว้ซึ่งกระบวนการทางนิเวศของพื้นที่ธรรมชาตินั้นๆ การนำสัตว์ป่าคืนสู่ธรรมชาติเป็นงานที่ค่อนข้างยากและท้าทายความสามารถของนักจัดการสัตว์ป่า อีกทั้งต้องใช้เวลาและงบประมาณจำนวนมาก บางครั้งเกิดเสียงวิจารณ์ด้านลบต่อกิจกรรมดังกล่าวเนื่องจากมักไม่มีการติดตามประเมินผลและการรายงานความสำเร็จของโครงการฯ แต่อย่างใด

นอกจากนั้น มักมีประชาชนนำสัตว์ป่าที่เคยเลี้ยงดูตั้งแต่ยังเล็ก ต่อมาเมื่อโตขึ้นอาจมีความดุร้ายเนื่องจากเหตุผลหลายประการ เจ้าของจึงไม่อยากเลี้ยงไว้อีกต่อไป จึงแอบนำไปปล่อยในป่า โดยคิดว่าเมื่อนำสัตว์ป่าไปปล่อยในป่าแล้ว สัตว์ป่านั้นจะสามารถมีชีวิตรอดต่อไปได้ ซึ่งเป็นความเข้าใจผิดอย่างมหันต์ เนื่องจากส่วนใหญ่สัตว์นั้นจะตายหลังจากที่ปล่อยไปไม่นานนัก เนื่องจากสัตว์ป่าดังกล่าวถูกเลี้ยงดูมาตั้งแต่เล็กๆ จึงไม่รู้จักแหล่งน้ำ แหล่งอาหารตามธรรมชาติ ไม่รู้จักที่หลบภัย ไม่รู้จักศัตรูและไม่รู้วิธีหลบหลีกศัตรูที่จะมาทำร้าย อาจถูกสัตว์ผู้ล่าในพื้นที่กินเป็นอาหาร

การนำสัตว์ป่าคืนสู่ธรรมชาติจำแนกได้ 3 ลักษณะคือ

1. **Re-introduction** คือการนำสัตว์ป่าไปปล่อยในพื้นที่ที่เคยมีสัตว์ป่าชนิดนั้นอาศัยอยู่ แต่อาจลดจำนวนลงหรือหมดไปจากพื้นที่ดังกล่าวแล้ว ดังนั้นการศึกษาถึงสาเหตุที่ส่งผลกระทบต่อประชากรสัตว์ป่าจึงเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นยิ่ง และก่อนดำเนินโครงการจะต้องขจัดต้นเหตุของปัญหาให้ยุติเสียก่อนจึงจะดำเนินการได้

2. **Re-stocking** คือการปล่อยสัตว์ป่าเข้าไปในพื้นที่เพื่อเพิ่มจำนวนประชากรสัตว์ป่าที่มีอยู่เดิมให้มีความเหมาะสมในด้านต่างๆ เช่น โครงสร้างทางสังคมและพฤติกรรมของสัตว์ป่า ซึ่งผู้ดำเนินโครงการจะต้องพิจารณารายละเอียดอื่นๆ ประกอบด้วย เช่น ความเหมาะสมกับขนาดของพื้นที่ใช้ประโยชน์ของสัตว์ป่า การยอมรับเข้าร่วมฝูงของสัตว์ป่าในธรรมชาติที่มีอยู่เดิมกับที่จะนำไปปล่อยเพิ่ม ฯลฯ

3. **Introduction** คือ การนำสัตว์ป่าไปปล่อยในพื้นที่ซึ่งเดิมไม่เคยมีสัตว์ชนิดนั้นอาศัยอยู่ แต่เพื่อเป็นการดำรงสายพันธุ์สัตว์ป่าชนิดนั้นไว้ จึงจำเป็นต้องดำเนินการสิ่งที่ควรคำนึงถึงมากที่สุดในการนี้คือ พื้นที่ที่จะปล่อยต้องมีระบบนิเวศเหมือนหรือ

ใกล้เคียงกับถิ่นที่อยู่อาศัยเดิมของสัตว์ชนิดนั้นๆ นอกจากนั้นยังต้องพิจารณาเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศ เพราะการนำสัตว์ป่าหรือสิ่งมีชีวิตเพิ่มเข้าไปในระบบนิเวศ ย่อมเกิดผลกระทบขึ้นกับสัตว์ป่าและสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ที่อาศัยอยู่เดิม ซึ่งมีความซับซ้อนหลายประการ ถ้าไม่พิจารณาให้รอบคอบอาจส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศโดยรวมจนยากจะแก้ไข

สัตว์ป่าที่จะนำคืนสู่ธรรมชาตินั้น ได้มาจากการจัดการ 2 วิธี คือ

1. Translocation คือ การเคลื่อนย้ายสัตว์ป่าจากพื้นที่หนึ่งไปปล่อยในอีกพื้นที่หนึ่ง โดยอาจจับมาจากธรรมชาติแล้วนำไปปล่อยทันทีหรือจับมาเลี้ยงไว้ระยะหนึ่งก่อนแล้วจึงนำไปปล่อย การดำเนินการในลักษณะนี้จะต้องมีการวางแผนอย่างดีทั้งผู้ปฏิบัติการจับสัตว์ป่าและวิธีการขนย้าย ผู้ปฏิบัติงานจะต้องมีประสบการณ์และความชำนาญเป็นอย่างดี ต้องพิจารณาเกี่ยวกับเส้นทาง ระยะทางและระยะเวลาการขนย้าย มีความพร้อมด้านวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ เช่น เวชภัณฑ์ กรง คอก เครื่องมือจับสัตว์ป่า ที่สำคัญคือต้องมีงบประมาณในการดำเนินงานอย่างเพียงพอ

2. Captive-bred animals คือการนำสัตว์ป่าที่ได้จากการเพาะพันธุ์ไปปล่อยคืนสู่ธรรมชาติ ซึ่งก่อนปล่อย สัตว์ป่าดังกล่าวจะต้องได้รับการฝึก (Train) ให้รู้จักการดำรงชีวิตเองในธรรมชาติ จนมั่นใจว่าสามารถดำรงชีวิตในป่าธรรมชาติได้อย่างปลอดภัยจึงปล่อย

ขั้นตอนในการปล่อยสัตว์ป่าคืนสู่ธรรมชาติ

1. ศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการ (Feasibility Study)

1.1 ศึกษาทางนิเวศวิทยา (Ecology) ประเมินสถานภาพ (Status) ของพื้นที่นั้นๆ ว่ามีสภาพทางกายภาพและระบบนิเวศเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหรือไม่ พื้นที่มีขนาดใหญ่มากพอที่จะเป็นที่อยู่อาศัย มีความเหมาะสม มีคุณภาพดี สามารถรองรับสัตว์ป่าที่จะนำมาปล่อยหรือไม่ สมมุติฐานคือ สัตว์ที่ปล่อยรู้จักหลบหลีกศัตรูได้

1.2 ศึกษาปัญหาในพื้นที่ว่า อะไรเป็นสาเหตุทำให้สัตว์ป่าลดลงหรือหมดไปจากพื้นที่ ส่วนใหญ่ปัญหาดังกล่าวจะเกิดจากกิจกรรมของมนุษย์ เช่น การทำลายที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า การล่าสัตว์ ไฟป่า ที่สำคัญในขณะนี้คือการปล่อยสัตว์เลี้ยงเช่น วัว ควาย ฯลฯ เข้าไปในบริเวณที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เกิดการแก่งแย่งอาหารและปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของสัตว์ป่า รวมทั้งอาจเป็นพาหะนำโรคระบาดเข้าไปติดต่อกับสัตว์ป่าได้ สภาพปัญหาต่างๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วจะต้องได้รับการแก้ไขจนเรียบร้อยเสียก่อนจึงจะเริ่มปล่อยสัตว์ป่า เช่น พื้นที่ดังกล่าวถูกทำลายเนื่องจากกิจกรรมของมนุษย์ ดังนั้น กิจกรรมดังกล่าวต้องถูกขจัดไปและแผนฟื้นฟูถิ่นที่อยู่อาศัยควรเริ่มทำก่อนที่จะมีการปล่อยสัตว์ป่า

คืนสู่ธรรมชาติ ทั้งนี้เพื่อมิให้เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินโครงการในอนาคต นอกจากนี้การทราบสาเหตุความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ อาจใช้ในการทำนายหรือคาดการณ์สิ่งที่จะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคตได้ด้วย

1.3 ต้องพิจารณาเรื่องค่าใช้จ่ายในการดำเนินการและผลที่จะได้รับ(Cost and benefit analyses) คือ มีงบประมาณมากพอที่จะสนับสนุนโครงการอย่างต่อเนื่องและผลที่ได้รับคุ้มค่ากับการดำเนินโครงการหรือไม่ เนื่องจากต้องใช้งบประมาณจำนวนมาก เริ่มตั้งแต่การเตรียมสัตว์ป่า การสำรวจและเตรียมพื้นที่ เตรียมเครื่องมือและอุปกรณ์ต่างๆ คณะทำงานและบุคลากร การขนย้าย การตรวจกักโรค การฝึกเพื่อดำรงชีวิตในธรรมชาติ การสำรวจเพื่อติดตามประเมินผล ฯลฯ หากงบประมาณไม่เพียงพอให้ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เป็นการยากที่จะหวังผลสัมฤทธิ์จากการปล่อยสัตว์ป่าคืนสู่ธรรมชาติ

มีรายงานเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายการนำสัตว์ป่าคืนสู่ธรรมชาติในต่างประเทศ คือ Golden lion tamarin ใช้เงินประมาณ 550,000 บาท/ตัว และลิงหนุมานใช้เงินประมาณ 3,750,000 บาท/ 12 ตัว สำหรับประเทศไทย ความคุ้มค่าในการใช้งบประมาณเกี่ยวกับการนำสัตว์ป่าคืนสู่ธรรมชาติต้องพิจารณาให้รอบคอบ เพราะเมื่อนำไปเปรียบเทียบกับภารกิจพนักงานพิทักษ์ป่าสำหรับดูแลพื้นที่อนุรักษ์ อาจสามารถดูแลพื้นที่ที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าที่มีอาณาเขตกว้างขวาง รวมทั้งสัตว์ป่าในพื้นที่นั้นได้รับการปกป้องดูแลเป็นจำนวนมาก

1.4 ต้องตรวจสอบให้มั่นใจว่าสัตว์ป่าที่จะปล่อยคืนสู่ธรรมชาติและสัตว์ป่าที่มีอยู่ในธรรมชาตินั้นเป็นสายพันธุ์ (species) เดียวกัน ตรวจสอบให้มั่นใจว่าเป็นสายพันธุ์แท้ ไม่ใช่พันธุ์ผสม (hybrid) เพราะหากเกิดการผสมพันธุ์กับสัตว์ในธรรมชาติ จะทำให้สายพันธุ์ของสัตว์ป่าที่เกิดขึ้นเป็นสัตว์ป่าลูกผสม

1.5 การดำเนินโครงการจะไม่เกิดผลกระทบกับชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน เนื่องจากสัตว์ป่าอาจออกมาจากพื้นที่และทำความเสียหายต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน อาจทำให้เกิดการล่าหรือการต่อต้านโครงการ ซึ่งไม่เป็นผลดีต่อการปฏิบัติในอนาคต

2. การวางแผนและการเตรียมการ (Planning and Preparation)

2.1 ตรวจสอบด้านสุขภาพ (Health screening) แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ ตรวจสอบสุขภาพของสัตว์ป่าที่จะปล่อย และตรวจสอบการแพร่ระบาดของโรคในพื้นที่ที่จะปล่อย สัตว์ป่าที่จะนำไปปล่อยคืนสู่ธรรมชาติ เราต้องมั่นใจว่ามีความแข็งแรงสามารถขยายพันธุ์ได้ดี โดยต้องได้รับการตรวจ กักและปลอดโรคก่อนโดยทีมสัตวแพทย์ เพื่อมิให้นำโรคแพร่ไปยังสัตว์ป่าในธรรมชาติได้ นอกจากนี้ ในพื้นที่เองก็อาจมีเชื้อโรคอยู่แล้ว กรณีนี้ก็ไม่ควรปล่อยสัตว์ป่าเข้าไป

2.2 กำหนดรูปแบบและขั้นตอนการปล่อย ซึ่งจะต้องกระทำอย่างรอบคอบเพราะมีความสำคัญส่งผลกระทบต่อความสำเร็จของงาน

Lynne R. Baker (2002) กล่าวว่า การปล่อยสัตว์ป่า มี 2 วิธี คือ

● Hard Release คือการนำสัตว์ป่าที่ต้องการคืนสู่ธรรมชาติเข้าไปในพื้นที่ที่เตรียมไว้ แล้วปล่อยคืนสู่ธรรมชาติทันที

● Soft Release คือ การปล่อยสัตว์ป่าอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยการนำสัตว์ป่าไปไว้ในกรงในพื้นที่ที่เตรียมรองรับการปล่อยสัตว์ป่า เพื่อฝึกให้สัตว์นั้นมีความคุ้นเคยกับพื้นที่แล้วค่อยๆ ขยายพื้นที่กรงให้กว้างขึ้นเรื่อยๆ เพื่อสัตว์ป่าจะได้เพิ่มพื้นที่ทำกิจกรรมต่างๆ ได้มากขึ้นตามลำดับ จนมั่นใจว่าสัตว์ปานั้นสามารถหาอาหารได้เอง รู้จักศัตรู รู้ที่หลบภัย ฯลฯ จึงปล่อยสู่ธรรมชาติในที่สุด กรณีนี้อาจต้องช่วยเหลือสัตว์ป่าหลังการปล่อยด้วยเช่น การป้องกันสัตว์ผู้ล่าในพื้นที่ หรือสำรองอาหารและแหล่งนินยามที่เกิดภาวะแห้งแล้ง ฯลฯ

การกำหนดรูปแบบและรายละเอียดขั้นตอนการปล่อย ดังนี้

2.2.1 การเตรียมการทั่วไป เช่น การปรับปรุงถนน หรือเส้นทางสำหรับนำสัตว์ป่าเข้าไปในพื้นที่ การสร้างคอกหรือกรงสำหรับกักหรือฝึกการดำรงชีวิตในป่าธรรมชาติ การเตรียมอาหารสำหรับเลี้ยงหรือฝึกในระยะเริ่มต้น การสร้างแหล่งน้ำแหล่งอาหารและโป่งเทียม เป็นต้น

2.2.2 ต้องรู้ว่าสัตว์ป่าที่จะนำไปปล่อยนั้นมีโครงสร้างทางสังคมในการดำรงชีวิตตามธรรมชาติอย่างไร ถ้าเป็นสัตว์สังคมที่ต้องอยู่แบบรวมฝูงเช่น กระต่าย วัวแดง ไก่ป่า ฯลฯ จำนวนตัวและเพศของสัตว์ป่าที่จะปล่อยต้องพิจารณาให้พอเหมาะกับการตั้งกลุ่มประชากรสัตว์ป่าใหม่ ปัญหาเกี่ยวกับพฤติกรรมของสัตว์จำเป็นต้องเข้าใจระบบสังคมของสัตว์ป่าชนิดที่จะปล่อย สัตว์ป่าบางชนิดอาจทำร้ายสัตว์ป่าที่ปล่อยเข้าไปใหม่ เนื่องจากสัตว์ป่าบางชนิดอยู่รวมกันเป็นฝูง หวงแหวนอาณาเขตครอบครอง ส่วนใหญ่สัตว์ป่าเพศเมียที่อายุน้อยและเข้าสู่วัยเจริญพันธุ์มักจะได้รับที่ยอมรับจากสัตว์ป่าที่มีอยู่เดิม นอกจากนั้นต้องพิจารณากรณีอื่นๆ ด้วยเช่น สัตว์ป่านั้นมีการอพยพย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยหรือไม่ อย่างไร ฯลฯ

2.2.3.การฝึกสัตว์ป่าให้สามารถดำรงชีวิตในธรรมชาติได้ สัตว์ป่าที่นำมาจากพื้นที่อนุรักษ์อื่นหรือที่ได้จากการเพาะเลี้ยง ควรได้รับการฝึกให้สามารถดำรงชีวิตในธรรมชาติให้ได้ก่อนที่จะปล่อยคืนสู่ป่า ถ้ามีการกำหนดโครงการที่จะปล่อยสัตว์ป่าในพื้นที่ใด ควรเตรียมการฝึกสัตว์ป่าเพื่อดำรงชีวิตตามธรรมชาติในพื้นที่นั้น ห่วงเวลาของการฝึกแล้วแต่กรณี โดยนำสัตว์ป่ามาเลี้ยงในกรงที่สร้างขึ้นบริเวณที่จะปล่อยสัตว์ป่านั้น ซึ่งมีขนาดพอเหมาะกะกับสัตว์ป่าแต่ละชนิดที่จะทำการฝึก ระหว่างฝึกการดำรงชีวิตใน

ธรรมชาติของสัตว์ป่า เจ้าหน้าที่ต้องศึกษาและติดตามพฤติกรรมอย่างใกล้ชิด สัตว์ป่าที่จะปล่อยควรทำหรือติดเครื่องหมายไว้ด้วย เพื่อสะดวกต่อการติดตามประเมินผลหลังการปล่อย

2.2.4. การขนย้ายสัตว์ เป็นขั้นตอนที่สำคัญเพราะสัตว์ป่ามักบาดเจ็บหรือตายระหว่างการขนส่งจำนวนมาก อันมีสาเหตุมาจากความเครียด ความตกใจ กลัว ความแออัด รวมทั้งวิธีและห้วงเวลาการขนส่งที่ไม่เหมาะสม กรงอาจทึบเกินไปอากาศถ่ายเทไม่สะดวก ในบางกรณีต้องให้ผู้เชี่ยวชาญวางยาสลบหรือให้ยาลดความเครียดระหว่างการขนย้ายด้วย

2.3 หากทางป้องกันมิให้เกิดการปนเปื้อนทางพันธุกรรม (Genetic Pollution) ซึ่งอาจเกิดจากการนำสัตว์ป่าที่ไม่ใช่พันธุ์แท้ได้จากการเพาะพันธุ์ไปปล่อยและสัตว์ป่านั้นไปผสมพันธุ์กับสัตว์ป่าที่มีอยู่เดิมในธรรมชาติ ลูกที่เกิดมาอาจมีลักษณะผิดปกติ การระวังภัยลดลงและจะถูกล่าจากมนุษย์หรือสัตว์ผู้ล่าได้ง่าย

2.4 การสร้างความเข้าใจและความตระหนักกับประชาชนถึงความสำคัญของสัตว์ป่าต่อระบบนิเวศ รวมทั้งสนับสนุนให้มีโครงการศึกษาทางธรรมชาติวิทยาในพื้นที่ เพื่อทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

2.5 กำหนดตัวชี้วัดความสำเร็จของโครงการฯ เพื่อสามารถกำหนดระยะเวลาของโครงการได้

3. การปล่อยสัตว์ป่าและการติดตามประเมินผล (Release and Monitoring) การนำสัตว์ป่าคืนสู่ธรรมชาติต้องเลือกช่วงเวลา และฤดูกาลที่เหมาะสม ส่วนใหญ่ฤดูกาลที่เหมาะสมคือ ช่วงรอยต่อระหว่างฤดูฝนจนถึงต้นฤดูหนาว เพราะจะมีอาหารและแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ ไม่ควรปล่อยสัตว์ป่าช่วงฤดูแล้งซึ่งมักขาดแคลนอาหารและมีปัญหาไฟป่าในพื้นที่ และควรปล่อยสัตว์ป่าในเวลาเช้าเพื่อสัตว์ป่าจะได้หาที่พักนอนที่ปลอดภัยก่อนมีดค้า

การติดตามประเมินผลของโครงการต้องดำเนินการทั้งขณะดำเนินโครงการและหลังนำสัตว์ป่าคืนสู่ธรรมชาติ ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งเนื่องจาก ถ้าไม่มีการติดตามหลังการนำสัตว์ป่าคืนสู่ธรรมชาติ เราจะไม่สามารถรู้ได้เลยว่าโครงการนี้ประสบความสำเร็จหรือไม่ และปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อด้านต่างๆคืออะไร ควรมีการติดตามประเมินผลและศึกษาด้านต่างๆ ดังนี้

3.1 ศึกษาการกระจายของสัตว์ป่าที่ปล่อยไปว่าใช้ประโยชน์ในพื้นที่บริเวณใด หรือการกระจายของสัตว์ป่าส่งผลกระทบต่อพื้นที่นั้น

3.2 โครงสร้างของกลุ่มประชากรเป็นอย่างไร และสามารถรวมกลุ่มกับสัตว์ป่าที่มีอยู่เดิมได้หรือไม่

3.3 ดำรงชีวิตตามธรรมชาติอย่างปกติสุขหรือไม่

3.4 มีการเพิ่มหรือลดประชากรหรือไม่ หรือถ้าเสียชีวิตก็ต้องทราบสาเหตุว่าเกิดจากอะไร นอกจากนั้นยังต้องติดตามประเมินผลสุขภาพของสัตว์ป่าหลังการนำคืนสู่ธรรมชาติ (Pre and Post-release Health Monitoring) ด้วย

3.5 สัตว์ป่าที่ปล่อยไปนั้นมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเป็นสัตว์ป่าหรือไม่ และอะไรเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

3.6 ประเมินทัศนคติของชุมชนโดยเฉพาะความตระหนักต่อความสำคัญ of โครงการ ที่สำคัญคือ การให้ความร่วมมือต่อโครงการของชุมชนทั้งระยะสั้นและระยะยาว นอกจากนั้นอาจมีการศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจของชุมชนต่อการนำสัตว์ป่าคืนสู่ธรรมชาติ

ซึ่งหลังจากที่ได้มีการสรุปผลการติดตามประเมินผลแล้ว อาจต้องปรับแผนงานให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น หรือยุติโครงการเมื่อพบว่าเป็นการยากที่โครงการดังกล่าวจะประสบผลสำเร็จ

ข้อควรคำนึง

การนำสัตว์ป่าคืนสู่ธรรมชาติมีการดำเนินการมาแล้วในหลายพื้นที่ของประเทศไทยเนื่องในโอกาสต่างๆ ส่วนใหญ่ดำเนินการโดยส่วนราชการและองค์กรเอกชนที่ดำเนินงานด้านการอนุรักษ์สัตว์ป่า บางครั้งกระทำโดยความตั้งใจที่จะฟื้นฟูประชากรสัตว์ป่า หรือเพื่อการรณรงค์ด้านการอนุรักษ์สัตว์ป่า แต่อาจมีประชาชนบางรายกระทำเพื่อพยายามหลีกเลี่ยงความผิดทางกฎหมาย อย่างไรก็ตามการนำสัตว์ป่าคืนสู่ธรรมชาติที่ผ่านมามีส่วนใหญ่มิได้กระทำบนพื้นฐานทางวิชาการ ไม่มีการวางแผนและกำหนดขั้นตอนการนำสัตว์ป่าคืนสู่ธรรมชาติอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ ที่สำคัญคือมีการติดตามประเมินผลและรายงานผลการนำสัตว์ป่าคืนสู่ธรรมชาติเพียงไม่กี่โครงการ ทำให้ขาดฐานความรู้ที่จะนำไปต่อยอดการปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความสูญเสียประชากรสัตว์ป่าที่นำคืนสู่ธรรมชาติแล้วไม่สามารถรอดชีวิตอยู่ได้ อาจส่งผลกระทบต่องานด้านการอนุรักษ์สัตว์ป่าและทรัพยากรธรรมชาติของประเทศมากยิ่งขึ้น ผู้เกี่ยวข้องจึงควรวางแผนการทำงานด้านการอนุรักษ์สัตว์ป่าให้อยู่บนฐานความรู้ทางวิชาการ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้านการอนุรักษ์สัตว์ป่าได้อย่างแท้จริง.

ภาคผนวก ที่ 1

๑ การนำสัตว์ปีกปล่อยสู่ธรรมชาติ

ปี ค.ศ.1975 ประเทศสหรัฐอเมริกาได้ริเริ่มโครงการฟื้นฟูประชากรแร้ง (The California Condor Recovery Program) ขึ้น ซึ่งจากการสำรวจประชากรแร้ง (California condor) พบว่าแนวโน้มประชากรลดลงอย่างรวดเร็ว ปัจจัยที่คุกคามต่อแร้ง (California condor) คือ การสูญเสียถิ่นที่อยู่อาศัย, การล่า, การใช้ยาฆ่าแมลงและยาปราบศัตรูพืช ซึ่งส่งผลให้สัตว์ใหญ่หลายชนิดตายลงโดยพิษจากสารเคมี เมื่อแร้งไปกินซากของสัตว์ดังกล่าว จึงได้รับพิษจากสารเคมีไปด้วย เป็นเหตุให้ประชากรลดลงจนเกือบใกล้สูญพันธุ์ จนกระทั่งในปี ค.ศ.1982 ประชากรแร้งลดลงเหลือเพียง 22 ตัว เจ้าหน้าที่จึงจับแร้งทั้งหมดจากธรรมชาติมาจับคู่ผสมพันธุ์ในกรงเลี้ยงที่สวนสัตว์ Los Angeles Zoo เมื่อแร้งมีประชากรเพิ่มขึ้น ปี ค.ศ.1992 จึงเริ่มต้นนำกลับไปปล่อยคืนสู่ธรรมชาติ ขณะนี้ประมาณว่ามีประชากรแร้งอยู่ในธรรมชาติ 200 ตัว (Joanna Behrens and John Brooks:2000)

ในประเทศไทย มักมีการนำสัตว์ปีกโดยเฉพาะนกชนิดต่างๆ ปล่อยสู่ธรรมชาติตามโอกาสต่างๆ สิ่งที่ต้องปฏิบัตินอกจากหลักการที่เป็นแนวทางปฏิบัติและวิธีการดังกล่าวข้างต้น คือ

1. ควรให้นักปักษีวิทยาให้คำแนะนำด้านชีววิทยาของนก เนื่องจากอาจมีการนำนกไปปล่อยนอกถิ่นอาศัยของนกชนิดนั้นๆ เช่น ไก่ป่า (Red Junglefowl : *Gallus gallus*) เป็นนกประจำถิ่น มีถิ่นอาศัยบริเวณทุ่งหญ้า ป่าโปร่ง ป่าไผ่ และชายป่า มักพบในที่ความสูงไม่เกิน 1,800 เมตรจากระดับน้ำทะเล ถ้านำไปปล่อยบนยอดดอยอินทนนท์ซึ่งมีความสูงจากระดับน้ำทะเล 2,565 เมตร อาจทำให้ไก่ป่าต้องปรับสัญชาตญาณการดำรงชีวิตให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมใหม่ การเรียนรู้การดำรงชีวิตในธรรมชาติของสัตว์ป่าส่วนใหญ่ต้องเรียนรู้จากสัตว์โตเต็มวัย(พ่อ-แม่) ที่สำคัญคือการหาอาหาร การป้องกันภัย การหลบซ่อนตัวหรือการหลีกเลี่ยงศัตรูหรือสัตว์ผู้ล่า ดังนั้นไก่ป่าที่ปล่อยไปอาจตกเป็นอาหารของสัตว์ผู้ล่าทันทีหลังการปล่อยเนื่องจากขาดสัญชาตญาณการเรียนรู้การดำรงชีวิตในสิ่งแวดล้อมดังกล่าว หรืออาจเสียชีวิตเนื่องจากไม่สามารถปรับตัวตามสภาพตามภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงไปได้

2. การเคลื่อนย้ายสัตว์ปีกไปปล่อยเป็นขั้นตอนที่สำคัญ ถ้าผู้ปฏิบัติไม่มีความรู้และประสบการณ์ อาจดำเนินการอย่างไม่ระมัดระวังและใช้อุปกรณ์การเคลื่อนย้ายรวมทั้งวิธีการไม่เหมาะสม จนทำให้นกหรือสัตว์ปีกนั้นบาดเจ็บหรือบอบช้ำและไม่สามารถอยู่รอดได้หลังจากปล่อยคืนสู่ธรรมชาติ

3. สัตว์ปีกที่ต้องการปล่อยสู่ธรรมชาติ ถ้าเป็นของกลางที่เกิดจากการกระทำผิด ควรนำไปปล่อยบริเวณที่เกิดเหตุ ไม่ควรนำสัตว์ปีกดังกล่าวไปปล่อยในพื้นที่อื่นเพื่อการประชาสัมพันธ์หรือด้วยเหตุผลอื่นที่ไม่สอดคล้องกับการนำสัตว์ป่าคืนสู่ธรรมชาติ เพราะถ้าสัตว์ปีกดังกล่าวเป็นชนิดสายพันธุ์ย่อย (Sub species) ซึ่งพบในถิ่นอาศัยอื่น อาจเกิดการ

ผสมข้ามพันธุ์ อาจทำให้เกิดการผันแปรทางพันธุกรรม ส่งผลเสียหายต่อสายพันธุ์แท้ในธรรมชาติได้

4. สัตว์ปีกหรือสัตว์ป่าชนิดต่างๆที่เดิมประชาชนเคยเลี้ยงไว้ ต่อมานำมามอบให้เจ้าหน้าที่ด้วยเหตุผลและวัตถุประสงค์ต่างๆ ไม่ควรนำไปปล่อยคืนสู่ธรรมชาติทันที เพราะอาจเป็นพาหะนำโรคจากกรงเลี้ยงสู่ธรรมชาติ แต่ถ้าจำเป็นต้องปล่อยสู่ธรรมชาติให้พิจารณาดำเนินการตามวิธีการนำสัตว์ป่าคืนสู่ธรรมชาติที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

5. ให้ระมัดระวังและติดตามการแพร่ระบาดของโรคในสัตว์ปีกอย่างใกล้ชิด เพราะในปัจจุบันวิวัฒนาการของการแพร่ระบาดทำให้เกิดความสูญเสียทางด้านเศรษฐกิจและเป็นอันตรายต่อมนุษย์ถึงแก่ชีวิตเป็นจำนวนมาก ถ้าไม่พิจารณาให้รอบคอบอาจเกิดการเสียหายอย่างมหันต์

ภาคผนวกที่ 2.

ตั้งแต่เริ่มมีการปล่อยสัตว์ป่าคืนสู่ธรรมชาติในประเทศไทย การติดตามผลการปล่อยสัตว์ป่าเท่าที่สำรวจได้ในขณะนี้มีอยู่ 4 โครงการคือ

1. โครงการปล่อยเนื้อทราย (*Axis porcinus*) คืนสู่ธรรมชาติ บริเวณทุ่งกระมัง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว จ.ชัยภูมิ ปล่อยปีพ.ศ.2530 และปีพ.ศ.2535 จำนวน 16 ตัว จากการศึกษาโดย พัฒนาวดี กุณฑะโร (2546) ระหว่าง เมษายน 2544 - เมษายน 2545สรุปว่า "การปล่อยเนื้อทรายคืนสู่ธรรมชาติบริเวณทุ่งกระมัง ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียวประสบผลสำเร็จ เนื้อทรายมีความสามารถในการปรับตัวให้มีชีวิตอยู่รอดได้ หากินเองได้ สามารถหลบหลีกศัตรูในธรรมชาติได้ และสามารถขยายขอบเขตการกระจายครอบคลุมพื้นที่กว้างขึ้นโดยลำดับ มีการพัฒนาพฤติกรรมการเรียนรู้ มีการสืบพันธุ์และดำรงรักษาประชากรในธรรมชาติได้ดี โดยมีสัตว์ผู้ล่าเช่นหมาในเป็นตัวควบคุมประชากร"

2. โครงการปล่อยเปิดก่าคืนสู่ธรรมชาติ ณ หน่วยพิทักษ์ป่าเขาบันได เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง จ.อุทัยธานี ปล่อยเมื่อ 6 พฤศจิกายน 2544 จำนวน 24 ตัว จากการศึกษาติดตามผลการปล่อยคืนสู่ธรรมชาติโดย ดร.รองลาภ สุขมาสรวง ระหว่างวันที่ 7 พฤศจิกายน - 24 ธันวาคม 2544 สรุปว่า "เปิดก่าที่กระจายอยู่ในธรรมชาติหลังการปล่อยสามารถดำรงชีวิตในธรรมชาติได้ ซึ่งต้องติดตามศึกษาในเปิดก่ารุ่นต่อไป"

3. โครงการคืนช้างสู่ธรรมชาติ ในพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ณ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง ช้างในโครงการคืนช้างสู่ธรรมชาติ ในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ โดยทรงปล่อยทั้งหมด 5 ครั้ง (พ.ศ. 2540, 2541, 2542, 2544 และ 2548) รวมเป็นช้างที่ทรงปล่อยทั้งหมด 9 เชือก ศึกษาโดย

ดร.รองลาภ สุขมาสรวง ทำการศึกษาระหว่างมกราคม 2540-มกราคม2545 สรุปใน รายงานสรุปผลการศึกษาว่า “ โดยทั่วไปช้างมีสุขภาพดี มีขนาดร่างกายใหญ่ขึ้น มีความคุ้นเคยกับพื้นที่ มีพฤติกรรมที่คล้ายช้างป่ามากขึ้น ทั้งยังพบว่ามีภาวะรังภัยสูง มีการรวมโขลงและจัดลำดับทางสังคมเพื่ออาศัยในธรรมชาติ สามารถหาอาหารและดำรงชีวิต ภายในพื้นที่ค่อนข้างดี”

4. โครงการปล่อยสัตว์ป่าคืนสู่ธรรมชาติ เพื่อถวายเป็นพระราช สักการะแด่สมเด็จพระบรมราชชนนี เนื่องในวโรกาสวันคล้ายวันสวรรคต ณ เขตรักษาพันธุ์ สัตว์ป่าซับลังกา จ.ลพบุรี เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2549 ปล่อยสัตว์ป่าทั้งสิ้น 21 ชนิด 999 ตัว สัตว์ทั้งหมดเป็นสัตว์ที่ได้จากการเพาะเลี้ยงในสถานเพาะเลี้ยงสัตว์ป่า รายงานผลการ ศึกษาวิจัยในรายงานฉบับ มิถุนายน 2550 ว่า” สัตว์ป่ามีการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม ตามธรรมชาติได้เป็นอย่างดี โดยหลังการปล่อยคืนสู่ธรรมชาติ พบว่าสัตว์ป่ามีการ แพร่กระจายจากจุดปล่อยสัตว์ป่าหลังการปล่อยคืนสู่ธรรมชาติไปยังพื้นที่อื่น ฯลฯ”

เอกสารอ้างอิง

- รองลาม สุขมาสรวง : 2544. รายงานผลการติดตามเปิดก่าที่ปล่อยคืนสู่ธรรมชาติ ณ หน่วยพิทักษ์ป่าเขานันไค เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง จ.อุทัยธานี (7 พฤศจิกายน - 24 ธันวาคม 2544)
- รองลาม สุขมาสรวง : 2545. รายงานสรุปผลการปล่อยช้างคืนสู่ธรรมชาติ โครงการคืนช้างสู่ธรรมชาติ ในพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ณ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง (ระหว่างเดือนมกราคม 2540-มกราคม 2545)
- พัฒนาดี กุณตะโร : 2546. ความสามารถในการปรับตัวของเนื้อทราย ที่ปล่อยคืนสู่ธรรมชาติบริเวณทุ่งกระมัง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว จ.ชัยภูมิ. วารสารสัตว์ป่าเมืองไทย ปีที่11 ฉบับที่ 1 ธันวาคม 2546 หน้า 66-80
- สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช : 2007. รายงานผลการศึกษาวิจัย การติดตามสัตว์ป่าที่ปล่อยคืนสู่ธรรมชาติ ตามโครงการปล่อยสัตว์ป่าคืนสู่ธรรมชาติ เพื่อถวายเป็นราชสักการะ แด่สมเด็จพระบรมราชชนนี เนื่องในวโรกาสวันสวรรคต ณ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าซับลังกา จ.ลพบุรี
- Lynne R. Baker : 2002. IUCN/SSC Re-introduction Specialist Group: Guidelines for Nonhuman primate Re-introduction. New letter of the Re-introduction Specialist Group of IUCN' Species Survival Commission. No.21 June 2002. P.8.

=====